

SINGAPUR MODELI: XALQARO TIJORAT SHARTNOMALARIDA JAVOBGARLIKNI HAL QILISH INFRATUZILMASI VA UNING O‘ZBEKISTON UCHUN AHAMIYATI

Avazov Akmal

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada Singapurning xalqaro tijorat shartnomalarida javobgarlikni hal qilish modeli tahlil qilingan. Singapur shartnoma huquqining ingliz common law tizimi bilan munosabati, SIAC va SICC institutsional infratuzilmasi hamda mamlakatning o‘z mustaqil yurisprudensiyasi ko‘rib chiqilgan. Singapurning CISGga a‘zoligi va common lawni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish tajribasi O‘zbekiston uchun qiyosiy nuqtai nazardan baholangan. Xulosada Singapur modelining O‘zbekiston qonunchiligi va sud-arbitraj amaliyotini takomillashtirishdagi ahamiyati bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro tijorat shartnomasi, shartnomaviy javobgarlik, Singapur, common law, SIAC, SICC, CISG, obyektiv javobgarlik, huquqiy transplantatsiya, O‘zbekiston.

Kirish

Globalashuv sharoitida xalqaro tijorat shartnomalari bo‘yicha nizolarni samarali va bashoratli hal qilish davlatlarning investitsiyaviy jozibadorligini belgilovchi muhim omilga aylangan. Bu sohada Singapur Respublikasi so‘nggi o‘n yilliklarda Osiyodagi yetakchi xalqaro nizolarni hal qilish markaziga aylanib, ingliz common law an‘anasini zamonaviy xalqaro tijorat ehtiyojlariga moslashtirishning yorqin namunasini ko‘rsatdi. Singapur tajribasi O‘zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega, ayniqsa 2026-yilda Toshkent xalqaro tijorat sudi (TICC) tashkil etilgani va mamlakatda fuqarolik qonunchiligi islohoti kechayotgani sharoitda¹. Mazkur maqolaning maqsadi — Singapurning xalqaro tijorat shartnomalarida javobgarlikni hal qilish modelini tahlil qilish va undan O‘zbekiston uchun amaliy saboqlar ajratishdir.

1. Singapur huquq tizimi va institutsional infratuzilma

Singapur shartnoma huquqi tarixiy jihatdan ingliz common law tizimiga asoslanadi va, ingliz huquqi singari, asosan sud presedentlariga tayanadi. Ingliz huquqining Singapurda qo‘llanilishi 1993-yilgi Ingliz huquqini qo‘llash to‘g‘risidagi qonun bilan tartibga solingan²; tovar oldi-sotdisi sohasida esa Singapur ingliz Sale of Goods Act 1979 asosidagi statutni qabul qilgan³. Shu bois ingliz huquqidagi asosiy

¹O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 30-martdagi PF-48-sonli farmoni bilan Toshkent xalqaro tijorat sudi (TICC) tashkil etildi. — spot.uz

²Application of English Law Act 1993 (Singapur), 1993-yilgi 35-son Akt. — sso.agc.gov.sg/Act/AELA1993

³Sale of Goods Act (Singapur, Cap. 393) ingliz Sale of Goods Act 1979 asosida qabul qilingan. — sso.agc.gov.sg/Act/SGA1979

javobgarlik institutlari — obyektiv (strict) javobgarlik, shartlar tasnifi, zararning uzoqligi qoidasi — Singapurda ham amal qiladi.

Singapurning yetakchiligi, birinchi navbatda, uning institutsional infratuzilmasi bilan belgilanadi. 1991-yilda tashkil etilgan Singapur xalqaro arbitraj markazi (SIAC) xalqaro tijorat nizolarini arbitraj tartibida hal qiladi va o‘z qoidalarini muntazam yangilab boradi⁴. SIAC qarorlarining qadri ularning 1958-yilgi Nyu-York konvensiyasi tufayli 170 dan ortiq davlatda ijro etilishida namoyon bo‘ladi⁵. Bu javobgarlik masalasida hal qiluvchi ahamiyatga ega: javobgarlikni belgilovchi qaror, agar uni amalda ijro etib bo‘lmasa, o‘z qiymatini yo‘qotadi.

Infratuzilmaning ikkinchi ustuni — 2015-yilda tashkil etilgan Singapur xalqaro tijorat sudi (SICC) bo‘lib, u Singapur Oliy sudining bo‘limi sifatida xalqaro tijorat nizolarini sud tartibida hal qiladi⁶. SICC ko‘pincha “arbitration in litigation” deb tavsiflanadi, chunki u arbitrajning moslashuvchanligini sud nazoratining ishonchligi bilan birlashtiradi. SIAC (arbitraj), SICC (sud) va mediatsiya institutlari birgalikda nizolarni hal qilishning yaxlit tizimini tashkil etadi va tomonlarga eng mos usulni tanlash erkinligini beradi.

Singapurning mustaqil yurisprudensiyasi

Singapur ingliz huquqiy merosini passiv saqlamaydi, balki o‘zining mustaqil va tadbirkorlikka qulay yurisprudensiyasini faol rivojlantiradi. Bu mustaqillik javobgarlik masalasida yaqqol namoyon bo‘ladi. Buning eng yorqin namunasi zararning uzoqligi (remoteness) doktrinasidir.

2008-yilda ingliz Lordlar palatasi The Achilleas ishida zararning uzoqligini aniqlashning yangi mezonini — “javobgarlikni o‘z zimmasiga olish” (assumption of responsibility) testini taklif qilgan edi⁷. Biroq Singapur Apellatsiya sudi MFM Restaurants ishida bu yangi ingliz mezonini ataylab qabul qilmadi va klassik Hadley v Baxendale qoidasiga sodiq qolishni afzal ko‘rdi. Sud o‘z qarorini shu bilan asosladi, yangi test amalda noaniqlik keltirib chiqaradi, klassik qoida esa huquqiy aniqlik va tijoriy bashoratlilikni ta‘minlaydi⁸. Mazkur misol Singapurning xorijiy huquqni ko‘r-ko‘rona emas, balki tanqidiy va mustaqil tarzda qabul qilishini, faqat huquqiy aniqlikka xizmat qiladigan yondashuvlarni saqlab qolishini ko‘rsatadi.

Singapurning CISGga munosabati va O‘zbekiston uchun saboqlar

Singapur tajribasining O‘zbekiston uchun eng qiziqarli jihati uning Tovarlarni xalqaro oldi-sotdisi to‘g‘risidagi Vena konvensiyasiga (CISG) munosabatidir. Ingliz huquqi xalqaro savdo huquqining poydevorini yaratgan bo‘lsa-da, Buyuk

⁴Singapore International Arbitration Centre (SIAC) 1991-yil 1-iyulda tashkil etilgan. — siac.org.sg

⁵Chet el arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to‘g‘risidagi 1958-yilgi Nyu-York konvensiyasi. — uncitral.un.org

⁶Singapore International Commercial Court (SICC) 2015-yil 5-yanvarda Singapur Oliy sudining bo‘limi sifatida tashkil etilgan. — judiciary.gov.sg

⁷The Achilleas (Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc) [2008] UKHL 48. — bailii.org/uk/cases/UKHL/2008/48

⁸Hadley v Baxendale (1854) 9 Exch 341 — zararning uzoqligi (remoteness) bo‘yicha umumiy huquq qoidasi. — bailii.org/ew/cases/EWHC/Exch/1854/J70

Britaniyaning o‘zi hozirgacha CISGga a‘zo emas. Singapur esa, aksincha, CISGni qabul qilgan va unga a‘zo⁹. Demak, Singapurda common law an‘anasi va CISGning yagona xalqaro normalari yonma-yon mavjud bo‘lib, tomonlar ulardan birini tanlash imkoniyatiga ega.

Aynan shu jihat Singapurni O‘zbekiston uchun qimmatli qiyosiy obyektga aylantiradi. O‘zbekiston ham, Singapur kabi, CISGga a‘zo davlatdir (Konvensiya 1997-yildan kuchda)¹⁰. Bundan tashqari, O‘zbekiston Fuqarolik kodeksining 333-moddasi tadbirkorlik faoliyati uchun obyektiv (ayb-siz) javobgarlik modelini belgilaydi¹¹, bu esa common law strict liability modeliga va CISGning 79-moddasiga konseptual jihatdan yaqin turadi. Demak, milliy huquq va Singapur modeli o‘rtasida chuqur tafovut emas, balki muhim umumiylik mavjud.

Singapur modelini O‘zbekistonga moslashtirish huquqiy transplantatsiya (legal transplant) nazariyasi asosida baholanishi lozim. A. Watson ta‘kidlaganidek, huquqning rivojlanishi ko‘p hollarda bir tizimdan boshqasiga normalarni o‘zlashtirish orqali yuz beradi, biroq bu o‘zlashtiruvchi tizim xususiyatlarini hisobga olgan holda ehtiyotkorona amalga oshirilishi kerak¹². Shu nuqtai nazardan, Singapurning to‘liq tizimini emas, balki uning yondashuv mantig‘ini — xalqaro tajribani milliy ehtiyojlarga moslab o‘zlashtirish, javobgarlikni samarali institutsional mexanizm bilan ta‘minlash va huquqiy aniqlikni ustuvor qo‘yish mantig‘ini — o‘zlashtirish maqsadga muvofiq.

O‘zbekiston bu yo‘nalishda allaqachon muhim qadam qo‘ygan: 2026-yilda tashkil etilgan TICC hududida Angliya va Uels umumiy huquqi tatbiq etiladi, bu — Singapur (SICC) modelining bevosita o‘zlashtirilishidir¹³. Mazkur tashabbusni izchil rivojlantirish va Singapurning yaxlit infratuzilma yondashuvidan kelib chiqib, TICC, arbitraj va mediatsiya institutlarini o‘zaro to‘ldiruvchi yagona tizim sifatida shakllantirish tavsiya etiladi.

Xulosa

Singapur tajribasining tahlili quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini beradi. Birinchidan, Singapur shartnoma huquqi ingliz common lawiga asoslangan bo‘lsa-da, o‘zining mustaqil va tadbirkorlikka qulay yurisprudensiyasi orqali faol rivojlanadi. Ikkinchidan, Singapurning yetakchiligi SIAC va SICC kabi institutsional infratuzilma orqali ta‘minlanadi. Uchinchidan, Singapur common law an‘anasini CISGning yagona xalqaro normalari bilan uyg‘unlashtiradi.

O‘zbekiston uchun asosiy saboq shundaki, mamlakatning tadbirkorlik

⁹Sale of Goods (United Nations Convention) Act (Singapur): CISGni Singapurda qo‘llaydi. — uncitral.un.org/.../status

¹⁰Tovarlarni xalqaro oldi-sotdisi shartnomalari to‘g‘risidagi Vena konvensiyasi (CISG, 1980), O‘zbekistonda 1997-yil 1-dekabrda kuchda. — uncitral.un.org

¹¹O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (joriy tahrir), 333-modda. — <https://lex.uz/docs/-111189>

¹²Watson A. Legal Transplants: An Approach to Comparative Law. — Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974. — archive.org/details/legaltransplants0000wats

javobgarligi modeli (FK 333-modda) allaqachon obyektiv asosga ega va CISGga a'zolik xalqaro normalarni milliy huquqqa yaqinlashtiradi. Bu Singapur tajribasini moslashtirish uchun tabiiy zamin yaratadi. 2026-yilda TICC tashkil etilishi bu yo'nalishdagi muhim qadam bo'lib, uni izchil va bosqichma-bosqich rivojlantirish O'zbekistonni xalqaro tijorat nizolarini hal qilishning ishonchli va bashoratli forumiga aylantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (joriy tahrir). — <https://lex.uz/docs/-111189>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 30-martdagi PF-48-sonli farmoni. — <https://www.spot.uz/oz/2026/03/31/finance-center/>
3. United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980). — https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/sale_of_goods/cisg
4. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). — https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/conventions/foreign_arbitral_awards
5. Application of English Law Act 1993 (Singapore) <https://sso.agc.gov.sg/Act/AELA1993>
6. Sale of Goods Act (Singapore, Cap. 393). — <https://sso.agc.gov.sg/Act/SGA1979>
7. MFM Restaurants Pte Ltd v Fish & Co Restaurants Pte Ltd 1 SLR 150; SGCA 36. — <https://www.elitigation.sg>
8. Transfield Shipping Inc v Mercator Shipping Inc (The Achilleas) <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2008/48.html>
9. Hadley v Baxendale (1854) 9 <https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Exch/1854/J70.html>
10. Watson A. Legal Transplants: An Approach to Comparative Law. Edinburgh: Scottish Academic Press, 1974. <https://archive.org/details/legaltransplants0000wats>
11. Singapore International Arbitration Centre (SIAC). <https://siac.org.sg>
12. Singapore International Commercial Court (SICC). <https://www.judiciary.gov.sg/singapore-international-commercial-court>